

UDC 811.411.21

PERSPECTIVES OF A SPECULATIVE APPROACH TO THE DESCRIPTION OF ARABIC GRAMMAR

O. Khamray

DSc (Philology), Senior Fellow

A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine

4, Hrushevskoho Str., Kyiv, 01001, Ukraine

akhamray@yahoo.com

Grammar paradigms traditionally occupy a leading place in the description of the grammatical system of the language. Along with this, the basis of the language paradigmatic is the idea of targeting a set of idealized forms that can be used as the most typical patterns for describing grammatical phenomena that actually exist in the language.

Within this publication, the search for principles of analysis of the grammatical system of Arabic, common to Western Arabistics and traditional Arabic linguistics. One of the approaches that is relevant in this context is, in the opinion of the author, the use of speculative constructions to determine the theoretical bases of the above principles of a language. Moreover, usually the scientific theories are built for an idealized object, so the understanding of the correlation of these objects with real phenomenon existing in the language is necessary.

Western Arabic uses paradigms, designed for describing European languages, primarily the Latin language, to characterize the grammatical phenomena of the Arabic language, and the Arabic linguistic tradition relies on specific patterns of grammatical phenomena present in classical Arabic. At the same time, both traditions widely use such technique as judgment by analogy, well known in logic. However, for our research, the main thing is that both of the above approaches use an idealized representation that makes a universalized approach to the description of the grammatical system of a language possible.

As we can see, to universalize the description of a specific linguistic phenomenon, idealization is a necessary operation. According to the author, one of the speculative methods that it is expedient to use to achieve the goal of the proposed research is the phenomenological method.

Phenomenological theories are used not only in the humanities, but in physics and technology, where this method makes it possible to describe the most common relationships between parameters, the specific meanings of which are established statistically. The author concludes that we often deal with idealized descriptions of grammatical phenomena in Arabic objects whose properties are determined by similarity lines, by virtue of which these phenomena can be described with the help of speculative inferences having speculative origin.

Keywords: Arabic linguistic tradition, Arabic language, grammatical system, phenomenological method

O. O. Хамрай

ПЕРСПЕКТИВИ УМОГЛЯДНОГО ПІДХОДУ ДО ОПИСУ АРАБСЬКОЇ ГРАМАТИКИ

Грама́тичні паради́гми традиційно посідають чільне місце в описі грама́тичної системи мови. Під терміном “паради́гма” в лінгвістиці найчастіше розуміють будь-який клас лінгвістичних одиниць, протиставлених одна одній і водночас об’єднаних

за наявними спільними характеристиками, а також саму модель і схему організації такого класу [ЛЭС 1990, 366]. За своїм первинним значенням і за тлумаченнями, які існують у цього терміна в різних наукових текстах, це слово так чи інакше набувало значення часто вживаного прикладу, зразка, моделі, прототипу тощо [Демьянков 2006, 16–25]. Таким чином, в основі мовної парадигматики за визначенням лежить ідея орієнтації на набір зразків, походження яких не має принципового значення – головне, аби такі зразки можна було використовувати як прототипи, тобто найтиповіші зразки, для описання граматичних явищ, які реально існують у мові.

Західна арабістика традиційно використовує парадигми, створені для опису індоєвропейських мов, насамперед латини, аби характеризувати граматичну систему класичної арабської мови (КАМ) та арабської літературної мови (АЛМ). При цьому не ставиться питання про спорідненість відповідних латинських і арабських граматичних явищ, а подібність тих чи інших граматичних форм просто постулюється.

Водночас особливістю арабської граматики, описуваної парадигматично, є те, що арабська лінгвістична традиція (АЛТ), всупереч тому, що навряд чи можна говорити в її межах про парадигми в “західному” розумінні цього слова (див., напр.: [Owens 1988, 85]), створила реєстр “правильних”, “авторитетних” побудов, орієнтованих, з нашої точки зору, на прототипну, тобто “стандартизовану”, складову граматичного значення. Подібні граматичні “парадигми”, що виникли в межах АЛТ, відрізняються, іноді досить істотно, від відповідних парадигм, створених західними лінгвістами, за допомогою яких останні описують граматичну систему арабської мови (АМ) [Хамрай 2016, 112].

У межах цієї публікації ми не намагаємось аналізувати обидва підходи до опису граматичної системи АМ, мета нашого дослідження – пошук вихідного пункту такого аналізу. Одним із варіантів такої “відправної точки” може бути, на нашу думку, феноменологічний аналіз граматичної системи, про що ми вже писали раніше (див., напр.: [Хамрай 2014]).

Як відомо, феноменологічним у філософії називають підхід, що полягає в неупередженому описуванні досвіду свідомості, що пізнає, і виокремленні сутнісних рис цього досвіду [Введение... 2003, 98]. Цей підхід можна протиставити метафізичному, або онтологічному, підходу, який полягає у вивченні буття як такого, що його можна визначити як повноту та єдність усіх видів [Философский словарь 2001, 395].

Витоки феноменології слід шукати, зрозуміло, у працях Е. Гуссерля.

Як свого часу Декарт, Гуссерль вважав за необхідне знайти достовірні й очевидні істини, на яких мають покоїтися основи усіх наук. На думку дослідника, такі істини має встановлювати філософія, а саме феноменологія, як він її буде. Вихідним принципом, що становить методологічний фундамент феноменології, є принцип очевидності. У найширшому сенсі очевидність означає загальний “прафеномен інтенційного життя на противагу іншим формам свідомості” [Гуссерль 2010, 76–77]. Очевидним є дане безпосередньо, тому безпосереднє знання, як найбільш первісне, лежить в основі будь-якого іншого знання [Гайденко 2003, 461].

Однак навряд чи можна навести приклад теорії, що базувалася б на цьому “безпосередньому знанні, адже зазвичай наукові теорії вибудовуються для ідеальних об’єктів. Пояснюється це здебільшого складністю досліджуваної реальності. М. Розов показав, що ідеальні або ідеалізовані об’єкти – це цілком реальні соціальні феномени, що склалися в рефлексії вчених як усвідомлення одного зі способів формулювання умов застосовності теорії, а саме коли теорія завжди може бути застосована. Однак ідеальних об’єктів у природі не існує, хоча теорія завжди застосовується до реальних об’єктів, якщо умови завдання дають змогу ототожнити їх з ідеальними. Число таких завдань нескінченне, й загального правила такого застосування сформулювати не можна, тому доводиться діяти за зразками, реалізованими у вигляді реальних феноменів.

Отже, наукова теорія – реальний феномен життя науки – складається з об'єктів, які реально не існують. Цю невідповідність можна усунути, якщо подивитися на ідеальні об'єкти очима філософії науки як такої, що “спирається на теорію соціальних естафет і займає щодо наук надрефлексивну позицію. Парадокс знімається усвідомленням того, що ідеальні об'єкти науки, що реально не існують у світі природи, є цілком реальними соціальними феноменами життя науки. Вони мають соціальну природу. Теорія як соціокультурний феномен та ідеальні об'єкти теж як соціокультурний феномен – явища одного онтологічного порядку – явища соціальної реальності” [Розова 2013, 168].

Однак конкретні зразки, за якими, як зазначалося вище, доводиться діяти задля побудови будь-якої теорії, усі унікальні, і сформулювати спільне правило для усіх зразків неможливо. Тоді й доводиться вдаватися до ідеальних об'єктів. Вони виникають в умовах, коли вчений все ж таки намагається сформулювати правило, що діятиме в усіх випадках застосування теорії. Задля цього він має видалити з будь-якої реальної ситуації усі ті особливості, які могли б завадити застосуванню теорії. Для цього досить перевести опис зі світу реальних об'єктів, з якими завжди може щось не вийти, у світ, відкритий Платоном, і тим самим умовно зупинити будь-які зміни конкретних ситуацій [Розова 2013, 172]. Саме це й відбувається, на нашу думку, при створенні парадигм опису граматичної системи мови.

Як зазначалося вище, західна арабістика використовує для опису КАМ і АЛМ готові парадигми, що склалися для опису європейських мов, насамперед, зі зрозумілих причин, латини, а потім були застосовані до інших мов, які опинялись у полі зору лінгвістів. Через це відповідні описи містять відомості про граматичні категорії, притаманні латині (наприклад, відмінок і спосіб дієслова), а АЛТ ці категорії взагалі не розрізняє, спираючись на наявні в мові конкретні зразки граматичних форм (наприклад, *manṣūb*, *marfū'*, *majrūr* тощо).

Утім, обидва вищенаведені підходи використовують ідеалізоване уявлення, що віддаляє опис від мовної реальності, але натомість робить можливим універсалізований підхід до опису граматичної системи мови. Як можна побачити, для універсалізації опису конкретного мовного явища ідеалізація є необхідною операцією, без якої неможливо побудувати несуперечливу модель мови, а надто її граматичної системи.

У традиційній епістемології ідеалізацію розглядають як метод, що дає змогу спростити досліджуване явище, як один з видів абстрагування. Іншими словами, ідеалізація – це продукт цілеспрямованої діяльності. Є вона корисною чи ні – це відкрите питання, вона є просто неминучою [Розова 2013, 177–178]. С. Розова доходить висновку, що практичне застосування теорії перебуває в додаткових відносинах до спроб чіткого визначення сфери її використання. По суті кажучи, жодних ідеальних об'єктів не існує. Термін “ідеальний об'єкт взято” з лексикону вченого, це мова його рефлексії. Теорія завжди застосовується до реальних ситуацій, але коло цих ситуацій змінюється залежно від багатьох обставин, проаналізувати які зовсім неможливо в межах теорії, а отже, відтворення діяльності за безпосередніми зразками є додатковим щодо точного опису сфери її істинності й застосовності [Розова 2013, 178].

Тут варто розглянути детальніше, як саме може здійснюватися вищезгадана ідеалізація. Одним із можливих шляхів є синопсис і пов'язаний з ним синтез, які є специфічними рисами того, що називають спекулятивною філософією. Тому вони співіснують і мають бути пов'язані деяким послідовним чином [Broad 1947, 4]. Синопсис не є самодостатнім, але він не тільки стимулює аналіз, а й забезпечує основу того, що можна назвати синтезом, а останній, у свою чергу, охоплює також концепції і принципи, що можуть достатньо покривати різноманітні факти, аналізовані синоптично [Broad 1947, 16]. Такі поширені в сучасній науці принципи, як

принципи відносності й невизначеності, вочевидь є прикладами синтезу, базованого на синопсисі, а наслідки їхнього застосування, у свою чергу, можуть бути чітко передбачені дедуктивними методами [Broad 1947, 18].

Спекулятивна філософія, яка базується на умогляді, може подолати суперечності, які виникають при уніфікації відомостей про явище, двома протилежними шляхами: редукцією і сублімацією. Редуктивний шлях уніфікації полягає в тому, аби показати, що характеристики вищого рівня можна досліджувати без залучення характеристик нижчих рівнів. Ті ж самі закони справедливі для усіх рівнів, але ми маємо різні й специфічні вирази для характеристики тих самих елементів на вищих рівнях, а сама поява цих виразів на вищих рівнях пояснюється тими ж законами й характеристиками виразів, що й на нижчих.

Сублімативний тип уніфікації полягає в намаганні показати, що характеристики, які видаються специфічними на вищих рівнях, насправді наявні, нехай у прихованій чи спрощеній формі, на нижчих рівнях. Матеріалізм у його “природних” формах і менталізм Лейбніца є крайніми проявами редукціоністського та сублімативного типу уніфікації [Broad 1947, 27].

Зрозуміло, що висновки, отримані в межах філософських наук, було б некоректно безпосередньо застосовувати в лінгвістиці, хоча такий напрям сучасної лінгвістики, як теорія актів мовлення, й численні класичні арабські лінгвістичні твори досить тісно пов'язані з методами дослідження, що використовуються у філософських дослідженнях. До того ж цілком очевидно, що, звертаючись до філософів різних епох і не маючи у своєму розпорядженні текстуальної повноти їхніх творів, ми можемо лише прочитати, що вони написали або що було записано з їхніх слів, але ніхто не може достеменно знати, що саме хотіли сказати автори.

Утім, “максимальне включення контекстуального пошуку, зокрема й таке, що залучає світоглядну характеристику відповідної епохи, дає досліднику деяку надію на відновлення історико-філософської справедливості” [Александрова 2014, 6].

Тут варто згадати про роль суб'єктивного бачення дослідника у вивченні соціокультурних феноменів, до числа яких, безперечно, належить мова.

На думку М. Хайдегера, “європейська свідомість” забула, що до кола непотаєного входить не тільки річ, яку виявляє та вимірює людина, а й сама людина ним (колом непотаєного) виміряна і задана як самість [Александрова 2014, 7]. До того ж усередині метафізики Р. Декарта все суще сприймається як суб'єкт, і таким “суб'єктом” стає людське “Я” [Александрова 2014, 8]. Але, наскільки нам відомо, вперше фраза про людину як про міру усіх речей була висунута Протагором, що стало передумовою антропологічного повороту у філософії класики й натхненням для філософської свідомості інших епох. Проте водночас вона стала простором для подальших пошуків і знахідок, але парадигмально інших. Безумовно, інше життя протагорівська теза отримує, наприклад, у Платона, а потім вона була продумана й осмислена вже у світлі трансцендентального, феноменологічного й діалектичного методів [Александрова 2014, 9].

Розглянемо той аспект феноменологічного методу дослідження, який полягає в інтуїтивному, невимушеному й дескриптивному встановленні різниці між явищами і у приведенні до ясності феноменів свідомого життя. Феноменологічні теорії застосовуються у фізиці й техніці, де феноменологічний метод дає можливість описати найбільш загальні спільні співвідношення між параметрами, чії конкретні значення встановлюються за допомогою статистичних методів.

Утім, початок феноменології пов'язаний із гуманітарними науками, насамперед із філософією та іменем Е. Гуссерля. Одним із центральних понять феноменології Гуссерля є феноменологічна редукція, що полягає у звільненні свідомості від натуралістичного налаштування. Витоки цієї практики можна виявити в радикальному сумніві Декарта. Феноменологічна редукція дослівно означає редукцію речей до феноменів і “винесення за дужки” обговорення їхнього реального статусу.

Феноменолого-психологічна та ейдетична редукції дають змогу поворот від сприйняття світу в природному налаштуванні до зосередження на самих переживаннях свідомості, а потім і перейти від розгляду переживань у їхній індивідуальності до розуміння їхніх сутностей. Наступним етапом феноменологічного дослідження є трансцендентальна редукція, яка відкриває чисту свідомість: емпіричні компоненти свідомості виносяться за дужки, а існування емпіричного суб'єкта й феномени його психічного життя перестають бути предметом уваги [Гуссерль 1999, 76].

Як бачимо, на певних етапах феноменологічного дослідження важливу роль повинна відігравати інтуїція дослідника.

Згідно з вченням інтуїтивізму будь-яке знання є спогляданням (інтуїцією) предмета моїм “Я”, входженням предмета до кругозору моєї свідомості в оригіналі [Лосский 1925, 41].

Ця форма існування предмета вже є його ідеальним моментом, а її сприймання можливе лише шляхом нечуттєвої, тобто інтелектуальної інтуїції. Звідси, як вважає М. Лосський, ясно, що чуттєва інтуїція хоча б мінімальною мірою повинна супроводжуватися нечуттєвим спогляданням, тобто умоглядом. Під цим терміном іноді можна розуміти усі види нечуттєвої інтуїції, а також ті випадки, коли вона супроводжується чуттєвим сприйняттям, яке, утім, є підпорядкованим моментом, а також містичну інтуїцію [Лосский 1925, 42]. Можна з упевненістю сказати, що для АЛТ усі перераховані види інтуїції мають значення щодо дослідження граматичної системи самої мови, отже, умоглядний підхід є доречним. До того ж абстрактний умогляд застосовується не тільки у філософії, а й у таких фундаментальних науках, як математика, механіка, теоретична фізика тощо [Лосский 1925, 43]. Дослідник доходить висновку, що, виховавши у собі здатність до умогляду настільки, аби углядіти буття, принципово відмінне від реальних речей і процесів, ми починаємо бачити в новому світлі й саме реальне буття [Лосский 1925, 47]. Для дослідження АЛМ, а надто КАМ, містична інтуїція також набуває значення, адже, за О. Контом, наукове мислення проходить у своєму розвитку три стадії (стан теологічний, або фіктивний, стан метафізичний, або абстрактний, стан науковий, або позитивний) [Рыбас 2011, 89].

Це обґрунтовується насамперед вказівкою на обумовленість теологічної, метафізичної та наукової стадій розвитку людського розуму, яка полягає в тому, що ці стадії є необхідними прийомами, або методами представлення суцього, які логічно йдуть один за одним і вичерпують усі можливості розумного пізнання [Рыбас 2011, 91].

Усі спроби побудувати неупереджену теорію пізнання приречені на невдачу, якщо не вдасться знайти такий спосіб мислення, що не спирався б на жодну теорію, тобто не користувався б їхніми твердженнями та посилками. Очевидно, що в цьому разі розмірковування може спиратися на деяке дорациональне пізнання, що є вільним від суб'єкт-об'єктної диспозиції та інших метафізичних постулатів, таких як сутність речей, уявлення про їхню субстанційність, зовнішній та внутрішній світ, істину, як відповідність уявлення про річ самій речі і т. д. Умоглядний метод, на думку Лосського, полягає в тому, що теорію знання треба починати прямо з аналізу дійсних у цей момент спостережених переживань [Рыбас 2011, 94].

За Лосським, безпосереднє чуттєве пізнання можливе лише за допущення низки його нечуттєвих елементів чи умов. Це означає, що чуттєве пізнання залежить від нечуттєвого, або метафізичного, і для того, аби пояснити можливість пізнання, треба відновити традицію метафізичного мислення. Однак у цьому разі знову виникає проблема дуалізму, для розв'язання якої й знадобилося створювати вчення про безпосереднє пізнання. Вихід із цього становища Лосський знайшов, як відомо, в “обґрунтованому інтуїтивізмі”, розширивши застосування інтуїції не тільки до чуттєвих речей, й до ідеального й містичного змісту “знання” [Рыбас 2011, 104].

Зрозуміло, що можливість залучення ідеального, а тим більше містичного змісту знання обумовлена розвитком філософії натуралізму й використанням відповідних методів пізнання, а питання про те, як розуміти натуралізм, входило, у свою чергу, до кола питань феноменології. Із самого початку воно було в центрі гуссерлівської дискусії про психологізм. Одним зі шляхів пошуку розв'язання питань, що постають у її ході, є спекулятивний реалізм, який, на думку його прихильників, є одним із найбільш захопливих і перспективних напрямків розвитку континентальної філософії [Zahavi 2016, 289].

Водночас Т. Спарроу стверджує, що поява спекулятивного реалізму призводить до зникнення феноменології, адже спекулятивний реалізм дає те, що феноменологія лише обіцяла, але ніколи не забезпечувала, а саме щирий (підтверджений) реалізм [Sparrow 2014, xi; цит. за: Zahavi 2016, 290]. Водночас Спарроу також стверджує, що феноменологія ніколи по-справжньому не починалась. Вона почалась і закінчилась Гуссерлем [Sparrow 2014, xi]. А у своїй праці “Кант і феноменологія” Т. Рокмор підтримує думку, що Гуссерль не завдав собі клопоту точно визначити, що саме він розумів під феноменологією, він не спромігся сформулювати своє бачення взаємин між феноменологією та епістемологією. Так, за Рокмором, методологія Гуссерля, як і більшість його базових концепцій, включно з такими, як інтуїція, репрезентація, конституція, ноєзис, ноєма й феноменологічна редукція тощо, залишається фундаментально туманною.

Інтерпретація Спарроу така ж тенденційна, як і в Рокмора. Наприклад, він погоджується з останнім щодо того, що М. Мерло-Понті у “Феноменології сприйняття” стверджує, що “феноменологія є неможливою” [Sparrow 2014, 48; цит. за: Zahavi 2016, 290]. Аргументує свою думку дослідник тим, що в передмові до “Феноменології сприйняття” Мерло-Понті характеризує феноменологію як постійну критичну (само-)рефлексію. Нічого не треба приймати на віру, насамперед самого себе. Іншими словами, феноменологія – це постійна медитація [Merleau-Ponty 2012, lxxxv].

З точки зору Спарроу, феноменологія постійно в дорозі, але це антидогматичне твердження дорівнює думці, що насправді вона ще не почала рухатись. На додачу він також не погоджується з відомим твердженням Мерло-Понті щодо того, що “найважливіший урок редукції полягає в неможливості повної редукції” [Merleau-Ponty 2012, lxxxv], і вважає її методологічним кроком, який ніколи не можна здійснити [Sparrow 2014, 48; цит. за: Zahavi 2016, 290]. Таким чином, на думку дослідника, якщо редукція така важлива для феноменології, як стверджують феноменологи, то феноменологія є неможливою [Zahavi 2016, 290].

Навіть якщо відкинути твердження Г. Патнема та інших феноменологів, що онтологія й епістемологія тісно пов'язані, численні реалістичні науковці вважатимуть їх першорядними для пояснення того, як людина може по-справжньому пізнавати реальність, що не залежить від її розуму (свідомості). Подібним чином феноменологи йдуть за своїм баченням, розглядаючи статус реальності крізь сфокусоване дослідження й аналіз інтенціональності. Спекулятивні реалісти, навпаки, насправді не дуже покладаються на теорію пізнання, що виправдовує їхні метафізичні претензії [Zahavi 2016, 304].

М. Шелер вважає, що феноменологія за своїм задумом є протилежністю так званого “феноменалізму”, тобто вчення, згідно з яким наше пізнання є лише пізнанням так званих “явищ” деяких реальностей, що лежать за цими явищами. Мерло-Понті зазначає, що коли наука вчиться долати те, що вона спочатку відсторонює, те, що вона спочатку вважає суб'єктивним, вона поступово повертає його назад. Але інтеграція здійснюється на рівні окремого випадку відносин або об'єктів, що означають для неї світ. Внаслідок цього світ замикається на собі самому й усе, окрім спостерігача, перетворюється на частини або моменти Великого Об'єкта [Куликов 2013, 64].

Перехід від природної (феноменалістської) свідомості до феноменологічної веде до переходу в розумінні науки від фактуального до сутнісного її представлення. З такої точки зору причиною трансформації образів науки є зміна форм або налаштувань усвідомлення дійсності.

У межах діалектики причиною зміни способів розуміння науки є включення науки як елемента процесу розвитку категорій у процесі ідеального (духовного) або матеріального (суспільно-історичного) розвитку. Феноменологія дає змогу зрозуміти штучність такого включення [Куликов 2013, 67].

Д. Загаві звертає увагу на те, що у своїх пізніх роботах Гуссерль саме намагається модифікувати протиставлення трансцендентного й емпіричного, конституювання й конституйованого. Він зазначає, що для пізніх праць Гуссерля є характерними спроби “зробити співіснування трансцендентальної й емпіричної перспективи менш парадоксальними”. Саме в цій останній версії натуралізації феноменології Загаві бачить шлях натуралізації цього напрямку як такого [Кононец 2013, 187].

Феноменологічний характер сприйняття виправдовує визначення феноменології як дослідження, зверненого до первинного досвіду свідомості й такого, що виявляє сутність цього досвіду. Фактично сприйняття відіграє роль проміжної ланки між феноменологічною психологією й трансцендентальною феноменологією, тобто сприйняття відсилає водночас і до конкретного індивідуального досвіду, і до спільного трансцендентального досвіду, пов'язуючи їх один з одним [Детистова 2012, 27].

Безсумнівність предметності, що сприймається, конститується саме в переживанні, у сприйнятті. Йдеться не про психічне переживання, а про переживання як про абсолютну феноменологічну даність, даність феномену. Це переживання, яке можна назвати феноменологічним, має свою текстуру, яка нічого не запозичує від зовнішньої речі. Воно не виконує функції представлення деякої копії зовнішньої реальності у свідомості. Воно є феноменологічною даністю, що повністю належить потоку свідомості і є відмінною від речі, що реально існує. Для Гуссерля дуже важливо було відокремити трансцендентну сферу від іманентної, аби окреслити межі феноменологічного методу: якщо предмет, що являється у сприйнятті, є трансценденцією, то саме сприйняття іманентне. Тут він є значною мірою послідовником Декарта. Тільки в іманентній сфері нашої свідомості ми можемо отримати достовірні й очевидні дані, але це правильно лише частково, адже відмінність феноменологічного підходу полягає в тому, що усі акти свідомості співвідносяться із зовнішнім світом, вона є відкритою для осягнення світу [Детистова 2012, 28–29].

Якщо насправді іманентним є лише дане в нашій свідомості, то звичайне, трансцендентне сприйняття є сприйняттям чогось зовнішнього, відмінного від нашої свідомості. “Цю радикальну чужість і трансцендентність знімає здійснення процедури епохе, у результаті якої предметність, що сприймається у формі *сognatum*, також включається до сфери іманентного й очевидного, тобто переживання. У такому разі ми можемо говорити про дві сфери іманентного: по-перше, сферу, абсолютно іманентну свідомості, і, по-друге, сферу предметності, включеної до сфери відносного іманентного. Включення *сognatum* можливе завдяки феноменологічній редукції”. Феноменологічна редукція “виносить за дужки” саму позитивність існування об'єктів, даючи право описувати лише феномени без уточнення, феноменами чого вони є. Отже, завжди треба пам'ятати, що у феноменологічному аналізі є два плани – “реальний” (іманентний) та “інтенційний” (трансцендентний). Сприйняття також має дві складові: “реальну” й “інтенційну” [Детистова 2012, 29–30].

Іншими словами, кожне сприйняття має свій “реальний” зміст, що належить до сфери іманентного, й “інтенційний” зміст, який утримує співвіднесеність іманентного з трансцендентним.

Феноменологічний метод прагне утримати рефлексію на межі іманентного й трансцендентного, залишаючись причетним і до одного, й до іншого.

Гуссерль відволікався від проблем реальної онтології й звертав увагу на обґрунтування формальної онтології. Однак парадоксальним і проблематичним тут є двоїстість цієї спроби Гуссерля не подвоювати об'єкт феноменологічного аналізу, модифікувавши його таким чином, аби плани іманентного й трансцендентного були передуювані один щодо одного й зберегли свою автономність [Детистова 2012, 31].

На думку дослідниці, феноменологія так і залишається на рівні нескінченно підготовчого аналізу, який не дає достатніх визначень і обґрунтувань. Вона описує, прояснює, але відмовляється пояснювати [Детистова 2012, 31].

Тут паралелі з АЛТ є, на нашу думку, цілком очевидними, адже для традиційної арабської лінгвістичної думки часто на першому місці була авторитетність або “логічність” того чи іншого твердження, а пояснення, особливо на концептуальному рівні, взагалі могли бути відсутні або мати здебільшого формальний характер.

Як приклад можна навести визначення поняття, яке Д. Фролов називає генетичним або дериваційним (визначенням), – замість питання “що це?” воно відповідає на питання “звідки це?” [Фролов 2006, 69]. За умови, якщо таке визначення не суперечить мовним фактам, воно може бути прийняте за основу при тлумаченні того чи іншого граматичного явища. Подібна ситуація доволі часто зустрічається в граматичних описах, притаманних ТАГ. У свою чергу, враховуючи високий рівень прескриптивності граматичних описів КАМ класичної доби, це багато в чому визначило вигляд граматичної системи самої мови, особливо в тому, що стосується “правильності” граматичних форм. Іншими словами, якщо поняття або визначення, яке використовується в описі граматичного явища АМ, не виводиться жодним чином з фактів мовлення, визнається істинним у межах АЛТ, воно стає таким у практиці використання КАМ, АЛМ і сучасної стандартної арабської мови.

Саме так у межах ТАГ пояснюється, наприклад, вплив частки *inna* та її “сестер” на субстантив, що стоїть за нею. Наприклад, Аль-Анбарі у своїй праці “Книга таємниць арабської мови” доходить висновку, що ця частка через подібність до дієслова впливає на іменник подібним до дієслова чином, а саме ставить його у *naṣb*. [Al-Anbārī 1957, 148]. Тут ми бачимо типовий приклад умоглядного судження, адже цілком очевидно, що ця частка не утворює з наступним іменником самостійного предикативного словосполучення, а отже іменник не може бути прямим додатком і стояти у знахідному відмінку. У наведеному випадку ми маємо справу з ідеалізованими об'єктами, чії властивості визначаються рисами формальної подібності, а отже і можуть бути описані за допомогою спекулятивних умовиводів, що мають умоглядне походження.

Таким чином, можна зробити висновок, що при описі граматичної системи АМ використання таких умоглядних побудов, як нечуттєва інтуїція, аналіз ідеальних або ідеалізованих об'єктів тощо, є не тільки припустимим, а й ефективним прийомом дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

Александрова А. В. Философская сущность и историко-философский смысл тезиса Протагора // *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія*. 2014. № 2 (20).

Введение в философию: Учеб. пособие для вузов. 3-е изд., перераб. и доп. Москва, 2003.

Гайденко П. П. *Научная рациональность и философский разум.* Москва, 2003.

Гуссерль Э. *Идеи к чистой феноменологии и феноменологической философии.* Т. 1. Москва, 1999.

Гуссерль Э. *Картезианские медитации* / Пер. с нем. В. И. Молчанова. Москва, 2010.

Демьянков В. З. Термин парадигма в обыденном языке и в лингвистике // *Парадигмы научного знания в современной лингвистике.* Москва, 2006.

Детистова А. С. Феноменология восприятия Э. Гуссерля: имманентный и трансцендентный планы // *Вестник РГГУ*, 2012, № 17 (97).

Кононец Д. В. Обзор международной конференции “Воплощённая intersubъективность между феноменологическим и экспериментальным исследованием” (3–4 июня 2013, Прага, Чешская Республика) // *Horizon. Феноменологические исследования*. Т. 2 (2). Санкт-Петербург, 2013.

Куликов С. Б. Феноменологический подход – ключ к пониманию причин трансформации философских образов науки // *Horizon. Феноменологические исследования*. Т. 2 (2). Санкт-Петербург, 2013.

ЛЭС. – *Лингвистический энциклопедический словарь*. Москва, 1990.

Лосский Н. О. Умозрение как метод философии // *Логос. Международный ежегодник по философии культуры*. Кн. I. Прага, 1925.

Розова С. С. М. А. Розов об идеальных объектах теории // *Философия науки*, 2013, № 4 (59).

Рыбас А. Е. Н. О. Лосский как критик позитивизма // *Вече. Журнал русской философии и культуры*. Вып. 22. 2011.

Философский словарь / Под ред. Фролова И. Т. 7-е изд. Москва, 2001.

Фролов Д. В. Способы определения понятий в традиционной арабской грамматике // *Арабская филология: грамматика, стихосложение, корановедение. Статьи разных лет*. Москва, 2006. (Studia Philologica).

Хамрай А. А. Феноменологическое измерение арабской грамматики // *Проблемы общей и востоковедной лингвистики 2013. Два выдающихся востоковеда: К 90-летию со дня рождения И. Ф. Вардуля и Ю. А. Рубинчика. Труды научной конференции, ИВ РАН 20 ноября 2013 г.* Москва, 2014.

Хамрай О. О. Перспективи застосування феноменологічного підходу в описі арабської граматики // *Східний світ*, 2016, № 4.

Broad C. D. Some Methods of Speculative Philosophy // *Aristotelian Society Supplementary Volume*. Vol. 21, Issue 1. 6 July 1947.

Merleau-Ponty M. *Phenomenology of Perception*. London, 2012.

Owens J. *The foundations of grammar: an introduction to medieval Arabic grammatical theory*. Amsterdam, Philadelphia, 1988.

Sparrow T. *The End of Phenomenology: Metaphysics and the New Realism*. Edinburgh, 2014.

Zahavi D. The end of what? Phenomenology vs. speculative realism // *International Journal of Philosophical Studies*. Vol. 24, No. 3. 2016.

Al-Anbārī. *Kitābu l'asrārī l-'arabiyya* [Книга таємниць арабської мови] / Taḥqīq M. al-Bīṭār. Dimašq, 1957.

REFERENCES

Aleksandrova A. V. (2014), “Filosofskaya sushchnost' i istoriko-filosofskiy smysl tezisa Protagora”, in *Visnyk Natsional'noho aviators'noho universytetu*, No. 2 (20), pp. 5–10. (In Russian).

Vvedeniye v filosofiyu: Ucheb. posobiye dlya vuzov (2003), 3rd ed., Respublika, Moscow. (In Russian).

Gaydenko P. P. (2003), *Nauchnaya ratsional'nost' i filosofskiy razum*, Progress-Traditsiya, Moscow. (In Russian).

Gusserl' E. (1999), *Idei k chistoy fenomenologii i fenomenologicheskoy filosofii*, Vol. 1, DIK, Moscow. (In Russian).

Gusserl' E. (2010), *Kartezianskiye meditatsii*, Transl. from the German by V. I. Molchanov, Akademicheskii proyekt, Moscow. (In Russian).

Dem'yankov V. Z. (2006), “Termin paradigma v obydennom yazyke i v lingvistike”, in *Paradigmy nauchnogo znaniya v sovremennoy lingvistike*, INION RAN, Moscow, pp. 15–40. (In Russian).

Detistova A. S. (2012), “Fenomenologiya vospriyatiya E. Gusserlya: immanentnyy i transtsendentnyy plany”, in *Vestnik RGGU*, No. 17 (97), pp. 24–32. (In Russian).

Kononets D. V. (2013), *Obzor mezsdunarodnoy konferentsii “Voploshchennaya intersub”ektivnost' mezdsdu fenomenologicheskim i eksperimental'nym issledovaniyem*” (3–4 iyunya 2013,

Praga, Cheshskaya respublika), in *Horizon. Fenomenologicheskiye issledovaniya*, Vol. 2 (2), Sankt-Peterburg, pp. 61–74. (In Russian).

Kulikov S. B. (2013), “Fenomenologicheskiy podkhod – klyuch k ponimaniyu prichin transformatsii filosofskikh obrazov nauki”, in *Horizon. Fenomenologicheskiye issledovaniya*, Vol. 2 (2), Saint-Petersburg, pp. 61–74. (In Russian).

Lingvisticheskiy entsiklopedicheskiy slovar' (1990), Sovet. entsikl., Moscow. (In Russian).

Losskiy N. O. (1925), “Umozreniye kak metod filosofii”, in *Logos. Mezhdunarodnyy ezhegodnik po filosofii kul'tury*, Book I, Praga, pp. 41–50. (In Russian).

Rozova S. S. (2013), “M. A. Rozov ob ideal'nykh ob'yektakh teorii”, in *Filosofiya nauki*, No. 4 (59), pp. 61–74. (In Russian).

Rybas A. E. (2011), “N. O. Losskiy kak kritik pozitivizma”, in *Veche. Zhurnal russkoy filosofii i kul'tury*, Issue 22, pp. 87–105. (In Russian).

Filosofskiy slovar' (2001), Frolov I. T. (Ed.), 7th ed., Respublika, Moscow. (In Russian).

Frolov D. V. (2006), “Sposoby opredeleniya ponyatiy v traditsionnoy arabskoy grammatike”, in *Arabskaya filologiya: grammatika, stikhoslozheniye, koranovedeniye. Stat'i raznykh let*, Yazyki slavyanskoy kul'tury, Moscow, pp. 65–93. (In Russian).

Khamray A. A. (2014), “Fenomenologicheskoye izmereniye arabskoy grammatiki”, in *Problemy obshchey i vostokovednoy lingvistiki 2013. Dva vydayushchikhsya vostokoveda: K 90-letiyu so dnya rozhdeniya I. F. Vardulya i Yu. A. Rubinchika. Trudy nauchnoy konferentsii, IV RAN 20 noyabrya 2013 g.*, Institut vostokovedeniya RAN, Moscow, pp. 39–50. (In Russian).

Khamray O. O. (2016), “Perspektyvy zastosuvannya fenomenolohichnoho pidkhodu v opysi arabs'koyi hramatyky”, *Shidnij svit*, No. 4, pp. 111–117. (In Ukrainian).

Broad C. D. (1947), “Some Methods of Speculative Philosophy”, *Aristotelian Society Supplementary Volume*, Vol. 21, Issue 1, pp. 1–32.

Merleau-Ponty M. (2012), *Phenomenology of Perception*, Routledge, London.

Owens J. (1988), *The foundations of grammar: an introduction to medieval Arabic grammatical theory*, John Benjamin publ. comp., Amsterdam, Philadelphia.

Sparrow T. (2014), *The End of Phenomenology: Metaphysics and the New Realism*, Edinburgh University Press, Edinburgh.

Zahavi D. (2016), “The end of what? Phenomenology vs. speculative realism”, *International Journal of Philosophical Studies*, Vol. 24, No. 3, pp. 289–309.

Al-Anbārī (1957), *Kitābu l'asrāri l-'arabīyya*, Taḥqīq M. al-Bīṭār, Al-Maḡma'ū l-'Ilmī l-'Arabī, Damascus. (In Arabic).

Перспективи умоглядного підходу до опису арабської граматики

О. О. Хамрай

Грамотичні парадигми традиційно посідають чільне місце в описі граматичної системи мови. Утім, в основі мовної парадигматики лежить ідея орієнтації на набір ідеалізованих форм, які можна використовувати як найтипівіші зразки для описання граматичних явищ, що реально існують у мові.

У межах цієї публікації здійснюється пошук принципів аналізу граматичної системи арабської мови, спільних для західної арабістики й традиційної арабської лінгвістики. Одним із підходів, доцільних у цьому контексті, є, на думку автора, використання умоглядних побудов для визначення теоретичних засад вищезазначених принципів.

Однак через те, що зазвичай наукові теорії вибудовуються для ідеальних об'єктів, необхідне розуміння кореляції цих об'єктів з явищами, що реально існують у мові.

Західна арабістика використовує для характеристики граматичних явищ арабської мови готові парадигми, що склалися для опису європейських мов, насамперед латини, а арабська лінгвістична традиція, у свою чергу, спирається на наявні в класичній арабській мові конкретні зразки граматичних явищ, при цьому обидві традиції широко використовують такий поширений у логіці прийом, як судження за аналогією.

Але для нашого дослідження головним є те, що обидва вищенаведені підходи використовують ідеалізоване уявлення, що робить можливим універсалізований підхід до опису граматичної системи мови. Як можна побачити, для універсалізації опису конкретного мовного явища ідеалізація є необхідною операцією.

На думку автора, одним з умоглядних методів, який доречно застосувати задля досягнення мети запропонованого дослідження, є феноменологічний метод, адже феноменологічні

теорії застосовуються не тільки в гуманітарних науках, а й у фізиці й техніці, де феноменологічний метод дає можливість описати найбільш загальні спільні співвідношення між параметрами, чиї конкретні значення встановлюються за допомогою статистичних методів.

Автор доходить висновку, що часто в описах граматичних явищ арабської мови ми маємо справу з ідеалізованими об'єктами, чиї властивості визначаються рисами формальної подібності, а отже, ці явища можуть бути описані за допомогою спекулятивних умовиводів, що мають умоглядне походження.

Ключові слова: арабська лінгвістична традиція, арабська мова, граматична система, феноменологічний метод

Перспективы умозрительного подхода к описанию арабской грамматики

А. А. Хамрай

Грамматические парадигмы традиционно занимают ведущее место в описании грамматической системы языка. Наряду с этим в основе языковой парадигматики лежит идея ориентации на набор идеализированных форм, которые можно использовать как наиболее типичные образцы для описания грамматических явлений, реально существующих в языке.

В пределах данной публикации осуществляется поиск принципов анализа грамматической системы арабского языка, общих для западной арабистики и традиционной арабской лингвистики. Одним из подходов, уместных в этом контексте, является, по мнению автора, использование умозрительных построений для определения теоретических оснований вышеуказанных принципов.

Однако в силу того, что обычно научные теории выстраиваются для идеальных объектов, необходимо понимание корреляции этих объектов с явлениями, реально существующими в языке.

Западная арабистика использует для характеристики грамматических явлений арабского языка парадигмы, сложившиеся для описания европейских языков, в первую очередь латыни, а арабская лингвистическая традиция, в свою очередь, опирается на конкретные образцы грамматических явлений, присутствующие в классическом арабском языке. При этом обе традиции широко используют такой распространенный в логике прием, как суждение по аналогии.

Однако для нашего исследования основным является то, что оба вышеуказанных подхода используют идеализированное представление, делающее возможным универсализированный подход к описанию грамматической системы языка. Как можно увидеть, для универсализации описания конкретного языкового явления идеализация является необходимой операцией.

По мнению автора, одним из умозрительных методов, который целесообразно использовать для достижения цели предлагаемого исследования, является феноменологический метод, т. к. феноменологические теории используются не только в гуманитарных науках, но и в физике и технике, где этот метод дает возможность описать наиболее общие соотношения между параметрами, конкретные значения которых устанавливаются статистически.

Автор делает вывод, что часто в описаниях грамматических явлений арабского языка мы имеем дело с идеализированными объектами, чьи свойства определяются чертами подобия, в силу чего эти явления могут быть описаны при помощи спекулятивных умозаключений, имеющих умозрительное происхождение.

Ключевые слова: арабская лингвистическая традиция, арабский язык, грамматическая система, феноменологический метод

Стаття надійшла до редакції 21.10.2018